
УДК 316:37(477)

Д. М. Дікова-Фаворська

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ З ЖІНКАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

Резюме

В представленной статье автор акцентирует внимание на социальном явлении домашнего насилия над женщинами. Рассмотрены современные социальные технологии в работе с женщинами – жертвами семейного насилия. Расширены рекомендации по оптимизации этой работы.

Summary

The article draws attention to the social phenomenon of domestic violence against women. The author gives a review of modern social technologies of working with women, who are or were victims of domestic violence, suggests recommendations for improving this activity.

Ключові слова: жінки, сімейне насильство, соціальні технології, кризові центри, соціальний супровід.

За даними досліджень, близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства. До 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання, майже половина усіх випадків зґвалтувань, понад третина всіх навмисних убивств і злочинів із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень скоюється в сім'ї. І дані статистики свідчать про позитивну динаміку насильницьких злочинів, що чиняться на сімейно-побутовому ґрунті [1]. Так, за даними Департаменту громадської безпеки МВС України, станом на 1 січня 2009 р., на профілактичному обліку в органах внутрішніх справ перебувало 85085 осіб, які вчинили насильство в сім'ї. З них жінок – 8760, чоловіків – 75750, неповнолітніх – 575 [2]. Водночас, статистична звітність не фіксує стать потерпілих від домашнього насильства, що ускладнює аналіз виявів цього правопорушення та актуалізує пошук шляхів розв'язання досліджуваної проблеми. Насильство стосовно жінок – це соціальна проблема, яка має тенденцію зростання; вона є найбільш поширеною, але менше за все усвідомленою сферою порушення прав людини в усьому світі.

Причинами прояву сімейного насильства в українському суспільстві є *психологічні чинники*: психічні розлади, високий рівень агресії, власний негативний досвід дитинства, низька самооцінка осіб; *соціальні чинники*: патріархальна культура, нерівномірний розподіл влади між чоловіками і жінками, стереотипність уявлень про ролі в сім'ї та вихованні дітей; високий рівень алкоголізації населення; поширення наркоманії та *економічні чинники*: зниження рівня життя частини населення, безробіття, соціально-побутова невлаштованість.

Метою даної статті є вивчення сучасного стану проблеми сімейного насильства над жінками та визначення основних технологій соціальної роботи з жінками – жертвами насильства в сім'ї, що і обумовило постановку наступних завдань: розкрити сутність і зміст основних понять щодо насильства як соціальної проблеми; проаналізувати витоки та наслідки насильства над жінками; виокремити технології соціальної роботи з жінками, що зазнали насильства у сім'ї.

Ми живемо у світі, однією з характерних ознак якого є насильство. Про актуальність цієї проблеми свідчить і той факт, що починаючи з 1999 р. щороку день 25 листопада відзначають у світі як Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок під егідою ООН та проводять щорічну всесвітню акцію «16 днів протидії гендерному насильству». Тим самим сучасне суспільство нарешті визнало, що гендерне насильство є порушенням прав людини і, насамперед, жінок, а світовий жіночий Рух отримав ще одну важливу перемогу на шляху викорінення дискримінації за статевою ознакою. По суті, гендерне насильство – це різновид агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від словесних образ і погроз до фізичних побоїв та примусу [3]. Сімейне насильство представлене як фізичними і сексуальними образами, так і психологічним тиском. За визначенням Т. Семигіної, насильство в сім'ї – це порушення прав людини; приклад примусового контролю, який одна людина практикує над іншою; домагання; будь-які дії чи бездіяльність, що складаються з поганого фізичного, психологічного та сексуального ставлення голови сім'ї до жінки та інших членів сім'ї. Насильство в сім'ї визначається також як певні види дій чи бездіяльності, які мають місце у межах певних стосунків; жорстоке ставлення до дітей (фізичне, психологічне,

сексуальне); погане ставлення чи неухважність стосовно осіб похилого віку; конфліктна позиція дітей до батьків; фізичні та психічні напади на жінок з боку чоловіків-партнерів [4, с. 142].

Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-111, насильство в сім'ї розглядається як «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному та психічному здоров'ю» [5]. Спостерігається недостатня обізнаність щодо діяльності соціальних служб з проблеми сімейного насильства, що вимагає активізації діяльності держави у напрямі інформування громадськості та пропаганди антинасильницької поведінки. Чоловіки розцінюють як насильницькі дії лише окремі, крайні форми поведінки – зґвалтування, побиття, у той час такі форми, як лайки, образи, непристойні жарти розглядаються ними в якості нормативних. Це свідчить про насильницький характер чоловічої культури в сучасному суспільстві та актуалізує необхідність проведення роботи з чоловіками у напрямі формування ненасильницьких стратегій поведінки. Однак 52% опитаних жінок вважають, що проблема сімейного насильства над жінкою в сучасній Україні вимагає негайного розв'язання [6, с. 112].

Сьогодні в Україні діє близько 20 організацій, які надають допомогу тим, хто постраждав від домашнього насильства. За даними Інституту соціологічних досліджень НАН України, 68% жінок в Україні зазнають різних форм приниження і знущань у родині, при цьому 20% жінок повідомляють про систематичність знущань [7]. До того ж у більшості випадків наявний не якийсь один вид насильства, а їх складне поєднання. Найбільш часто в нашому соціокультурному середовищі зустрічається психологічне насильство – 80% випадків. Але разом з тим, за даними Українського інституту соціальних досліджень, лише 27% опитаних жінок вважають насильством брудну лайку, 37% – приниження, лише 49% – побиття і 56% – зґвалтування [8].

В Україні, як і в інших країнах, постраждали жінки рідко звертаються до органів внутрішніх справ зі скаргою за власної ініціативи. Серед

головних причин такої поведінки – терпимість щодо насильства з боку чоловіка (міф «б'є, значить любить»), страх помсти з боку партнера, відчуття власної вини, страх зганьбити сім'ю, занижена самооцінка, а також фінансова залежність. Проте навіть тоді, коли жертви все-таки подають заяву до органів внутрішніх справ про факти насильства в сім'ї, вони зазнають значних перешкод у намаганні покарати винуватців. У деяких випадках саме неадекватні санкції щодо винуватців стримують жінок звертатися до міліції, в інших – жінки вважають, що працівники органів внутрішніх справ не реагують належним чином на їх скаргу.

Проблема домашнього насильства є серйозною загрозою здоров'ю і життю клієнтки, має латентний характер і дуже поширена. Перш за все, в організацію соціальної роботи з проблемою домашнього насильства має бути покладено комплексний підхід – залучення міліції, психологічних служб, співпраця з медичними працівниками. Група українських учених під керівництвом І. Зверевої виокремлюють шість основних принципів, які мають лягти в основу організації ефективної соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства. По-перше, це принцип безпеки клієнтки. По-друге, діяльність має ґрунтуватися на принципі взаємної довіри і поваги об'єкта і суб'єкта соціальної роботи, тобто клієнтки та соціального працівника. Ця вимога надає специфічний характер проблемі і містить в собі такі аспекти, як конфіденційність, відмова від намагання «переробити» постраждалу. По-третє, робота з жінкою, яка зазнала насильства, повинна підпорядковуватися принципу безоціночності. Соціальним працівникам необхідно повністю сприймати розповідь постраждалої жінки, не оцінювати її вчинки, не критикувати її дії. По-четверте, соціальна робота з випадками домашнього насильства неможлива без принципу просвітницької діяльності, спрямованої як на конкретних клієнток, з якими безпосередньо проводиться робота, так і з суспільством в цілому. По-п'яте, принцип комплексного аналізу має лягти в основу діагностики проблеми. З причини латентності домашнього насильства, а також необізнаності клієнток щодо основних характеристик проблеми соціальний працівник повинен комплексно проаналізувати всю інформацію, отриману від клієнтки, у тому числі звертати увагу

на факти та підтекст, що свідчать про наявність проблеми в тому чи іншому випадку. По-шосте, принцип самостійного прийняття рішень клієнткою має стати основним методом соціальної роботи, що проводиться з жінкою [9].

Важливу ланку у системі допомоги жінкам, що зазнали насильства, посідає діяльність *кризових центрів*. На сьогодні в Україні існують 22 кризові центри. Функціонування спеціалізованої соціальної служби «Кризовий центр соціально-психологічної допомоги» у формі кризового стаціонару дозволяє надати термінову або довготривалу соціально-психологічну допомогу, тимчасовий притулок і харчування, захистити права осіб, які зазнали насильства в сім'ї. О. В. Самаріна виділяє основні напрямки роботи кризового центру для жінок [9, с. 107]: 1) *телефонне консультування*, основною метою якого є надання психологічної підтримки, діагностика конкретного випадку, і залежно від її результатів, планування подальшої роботи з клієнткою; 2) *соціальний патронат* – захисна система, що встановлюється соціальною службою стосовно осіб та сімей для надання соціально-психологічної допомоги і різноманітних видів соціальної підтримки в інтересах їх адаптації і соціалізації в умовах сучасного суспільства, а також для контролю за тим, як ці процеси відбуваються [10]; 3) *соціальний супровід*, який може містити в собі такі дії, як надання допомоги клієнткам в оформленні певних документів, супровід жінки до лікарні, у відділ міліції, суд, допомога в пошуках адвоката, а також виступ соціального працівника на суді в ролі суспільного захисника, експерта з проблем домашнього насильства; 4) *просвітницькі програми*, що спрямовані на просвіту населення з питань насильства в сім'ї.

Допомога жінкам може також відбуватися у формі надання їм *тимчасового притулку (соціальний готель)*. Цей вид допомоги є найбільш ефективним розв'язанням проблеми. Головною метою перебування постраждалої жінки в такому соціальному готелі – це надання їй тимчасового сховища в ситуації, що загрожує життю та здоров'ю жінки та її дітей. Подібний притулок розумно організовувати в окремі будівлі, в якій є кімнати для сну, їжі і відпочинку, а також кабінети для прийому лікаря, психолога, юриста, для занять індивідуальною і груповою психотерапією. В організації діяльності притулку

може бути безліч різних деталей залежно від умов фінансування, але головні неодмінні умови, які повинні дотримуватися, – це безпека жінки, фізичний і психологічний комфорт і своєчасне надання необхідної допомоги: медичної і юридичної.

Важливо, щоб громадські організації, діяльність яких спрямована на всебічну допомогу жертвам сімейного насильства, не порушувала прав жінок, допомагати яким є їх обов'язком, була прозора для контролю в плані змісту і методів роботи, а також інформаційно доступною всім, хто її потребує. Створення і функціонування цих організацій є необхідною умовою існування будь-якого цивілізованого суспільства.

Оскільки людство не може радикально розв'язати проблему насильства взагалі і насильства щодо жінок в сім'ї, зокрема, то, на думку багатьох сучасних науковців, які всебічно вивчали цю проблему, слід: 1) максимально мінімізувати прояви найбільш тяжких випадків насильства щодо жінок в сім'ї, а для цього потрібна активна робота як з боку членів тієї чи іншої родини, так і держави; 2) сформувати мережу пунктів, в яких би жінкам цілодобово і ефективно надавалася консультативна, юридична і психологічна допомога у випадках застосування до них насильства. Проте, на думку автора, цих заходів вкрай недостатньо. Їх необхідно посилити наступними складовими. По-перше, необхідно розробити механізми активного й ефективного функціонування вже існуючих законів та контролю за їх виконанням, причому як в тяжких випадках насильства, так і у випадках «одноразового» побиття. По-друге, важливо розгорнути широку інформаційну кампанію в засобах масової інформації щодо формування громадської думки, яка б засуджувала насильство в сім'ї стосовно жінок. По-третє, держава повинна звернути увагу на соціальне явище сімейного насильства і спрямувати зусилля на зміцнення інституту сім'ї.

Незважаючи на певні позитивні зрушення у розв'язанні проблеми насильства, механізм правового та соціального захисту потерпілих від насильства залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги потерпілим та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання насильству, неефективною є система раннього виявлення випадків насильства в родині. Недостатньо ефективною також є система санкцій, що застосовуються до осіб, які

вчиняють насильство в сім'ї. Застосування переважно штрафних санкцій, що важким тягарем лягають на сім'ю і спричиняють подальше погіршення родинних взаємовідносин. Незважаючи на зроблені останнім часом кроки на шляху протидії насильству щодо жінок, проблема насильства все ще залишається актуальною і потребує підвищеної уваги як з боку державних органів влади, так і з боку всього суспільства.

Список літератури

1. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища : дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / О. В. Бойко ; Нац. ун-т внутріш. справ. – Х., 2003.
2. Насильство в сім'ї як порушення прав людини. Права людини в Україні – 2008. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1245856430>.
3. Васильєва В. Роль громадських організацій у формуванні ненасильницької культури у сім'ї і суспільстві – 13.07.2006 р. [Електронний ресурс] / В. Васильєва. – Режим доступу: <http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php>. – Назва з екрану.
4. Соціальна робота з людьми, які зазнали насильства в сім'ї. Соціальна робота : навч. посіб. : у 3 ч. / за ред. Т. Семигіної. – Розд. 7. – К., 2004. – Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів. – С. 139–159.
5. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листоп. 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 51. – С. 41–49.
6. Лысова А. В. Насилие в семье – объект социальной политики и США / А. В. Лысова // Социол. исслед. – 2005. – № 12. – С. 108–116.
7. Савчук О. М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально психологічна перспектива : наук. зап. / О. М. Савчук. – Т. 20. – Спец. вип. у 2 ч. Ч. 2 / Нац. ун-т «Києво-Могилян акад.». – С. 384–388.
8. Шинкаренко О. Д. Особистісні особливості жінок-жертв подружнього насильства (Синдром побитої жінки) 2001 року : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / О. Д. Шинкаренко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 20 с. : рис. – укр.
9. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін. ; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2003. – 233 с.
10. Алексеева Л. С. Социальный патронаж семьи в системе социального обслуживания / Л. С. Алексеева, В. Ю. Меновщиков. – М. : Гос. НИИ семьи и воспитания, 2000.